

Roxana STANCIU*

INFLUENȚA ILUMINISMULUI ÎN ȚĂRILE ROMÂNE

The Influence of the Enlightenment in the Romanian Principalities

Abstract:

The Enlightenment meant not only a change of old mentalities, but the establishment of a new method of analysing the concepts of human rights and freedom. These ideas had a major role for South-Eastern European countries, including the Romanian Principalities, Transylvania and Bukovina. The new concepts were opposed to the conservatism protected by the Ottoman Empire. Illuminist ideas spread first to Transylvania, Banat and Bukovina, because the convergences of these two provinces with the Western world had proved tighter. The Greeks created a larger network in the countries of South-Eastern Europe, as an intense commercial activity was carried on in Russia, the Danubian Principalities, Bulgaria and Serbia. Unfortunately, this trend did not result in achieving a unit of action in the fight against the Ottoman Empire. The connections between Greek scholars, and their Romanian, Serbian, Bulgarian counterparts were modest.

Keywords: Enlightenment, Romanian Principalities, Transylvania, Ottoman Empire, Austria, mentalities.

*

Iluminismul apare în condițiile destrămării societății feudale. Este un concept nou, lucru care m-a atras să-l studiez mai îndeaproape. De asemenea, m-a pasionat să aflu raportul între tradiție și modernitate. Tradiția, desigur, era reprezentată de ideile vechi ale nobilimii, iar modernitatea o constituia luminarea poporului, căci aceasta se poate înțelege prin iluminism. În fond, burghezia este purtătoarea acestui nou mod de viață, de raportare la societate. Acest raport, după părerea regretatului istoric gălățean Marian Ghiță, trebuie văzut ca un conflict, însă ca o colaborare mai mult sau mai puțin rodnică între „vechi” și „nou”. Vechiul, desigur, încearcă să păstreze nealterate elementele care constituiau specificul unei culturi și emulația produsă de o cultură considerată „superioară”¹. Noul în schimb înseamnă și după părerea mea progresul, participarea mai activă a tuturor claselor și categoriilor sociale la treburile publice. Istoricul englez Peter

* Masterandă anul al II-lea, *Spațiul Românesc între Orient și Occident*, Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie de la Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați.

¹ Marian Ghiță, *A existat un „model românesc” de asimilare a ideilor revoluționare franceze?*, în „Analele Brăilei”. Serie nouă, an. V, nr. 5 / 2004, p. 195.

Burker sublinia într-o lucrare tipărită și în limba română că „gândirea modernă e mai abstractă, mai puțin dependentă de context și mai <<deschisă>> în sensul existenței unui număr de sisteme aflate în competiție, urmarea fiind că indivizii sunt mai repede conștienți de alternativele în propriile credințe”².

Iluminismul a presupus nu numai o schimbare a mentalităților învechite, dar și instituirea a unui nou mod de tratare a conceptelor de drept și libertate. Aceste idei au avut o importanță deosebită mai ales pentru țările din sud-estul Europei, inclusiv Principatele Române, Transilvania și Bucovina. Noile concepții se opuneau conservatorismului ocrotit de către Imperiul Otoman³.

Ideile iluministe s-au răspândit mai în Transilvania, Banat și Bucovina deoarece legăturile acestor două provincii cu lumea occidentală s-au dovedit mai strânse. Ele s-au integrat practic în mișcarea de emancipare socio-culturală, care primea acum contur mai ales prin activitatea bogată desfășurată de corifeii Școlii Ardelene. Aici se pune în primul rând problema autonomiei culturale. În acest context o influență importantă au avut reformele elaborate, dar din păcate ne aplicate, din cauza presiunii nobilimii, de împăratul Iosif al II-lea. „Josefismul”, cum s-a numit această epocă, are mai degrabă un caracter pregătitor. Impactul ideilor iluministe, atât în Transilvania, Banat și Bucovina, dar mai ales în Principatele Dunărene, a fost diferit față de apusul Europei, întrucât tradițiile și nevoile erau altele. Un lucru este însă cert: tot elitele intelectuale au fost cele care au răspândit aceste concepții, deoarece acestea le puteau înțelege⁴. În fond, în secolul al XVIII-lea, dar mai ales în secolul al XIX-lea, se dorea o „Europă educată”, „Toți ochii erau îndreptați desigur asupra Franței, considerată ca fiind chintesența civilizației europene” în acel multiplu secol al XVIII-lea⁵.

Concepțiile luministe s-au răspândit mai întâi în cercurile culturale ale sașilor transilvăneni. În anul 1784, profesorul J. Fietschi a înființat un cerc literar, care s-a afișat însă public cinci ani mai târziu, chiar în anul declanșării revoluției franceze⁶.

Și românii au devenit mai activi. În 1789 documentele vremii vorbesc în legătură cu prima încercare de înființare a unui ziar în limba română tot la Sibiu. Inițiatorul amintitului proiect a fost cărturarul român Ioan Piuariu-Molnar. El își dorea să realizeze acest proiect împreună cu Aron Budai, nimeni altul decât fratele cunoscutului istoric și reprezentant al Școlii Ardelene Ion Budai Deleanu. Din păcate, proiectul a rămas doar în stadiul de

² Peter Burke, *Istorie și teorie socială*, traducere de Cosma Nicolae, prefață de Sorin Antohi, București, Editura Humanitas, 1996, p. 114.

³ Emanuel Turczynski, *De la Iluminism la liberalismul timpuriu*, traducere de Irina Cristescu, București, Editura Fundațiile Culturale Române, 2000, p. 60.

⁴ Al. Florin Platon ș.a. (coord.), *Noi perspective asupra istoriei sociale în România și Franța*, Iași, Editura Universității, 2003, p. 77.

⁵ Pierre Chaunu, *Civilizația Europei în epoca luminilor*, traducere de Irina Mavrodin, București, Editura Meridiane, 1986, p. 385.

⁶ E. Turczynski, *op. cit.*, p. 66.

intenție. Totuși românii nu dau înapoi. Legăturile cu lumea occidentală se accelerează, *Lojile francmasonice*, în special „Loja Sfântului Andrei cu trei frunze de nufăr”, care funcționa la Sibiu cu bune rezultate în anii 1767-1790, au contribuit la răspândirea ideilor iluministe. Răscoala lui Horea a constituit la rândul ei un puternic semnal de alarmă. Noile concepții despre lume și societate se regăsesc în celebrul document *Supplex Libellus Valachorum*, un amplu memoriu care însera plângerile – doleanțele românilor transilvăneni, adică drepturile și libertățile care le-au fost luate în decursul secolelor.

Se avea în vedere egalitatea în drepturi a românilor cu celelalte naționalități din Imperiu: recrutarea funcționarilor și din rândurile românilor, participarea pe baza alegerilor la viața politică prin trimiterea de deputați în Parlament⁷.

Și în Banat iluminismul este prezent. Mărturiile vremii vorbesc de faptul că aici se găseau scrieri ale iacobinilor, însă în limba germană. Cererile de carte aici erau mai numeroase față de Transilvania. Cele mai frecvente publicații cerute aveau un conținut pedagogic și filosofic. De menționat este și faptul că în jurul anului 1820 printre cititori se aflau și câteva femei⁸.

Spiritul iluminist se reflectă și în cultivarea limbii române, care în Transilvania, Banat și Bucovina fusese neglijată. Se avea în vedere mai ales modernizarea limbii, prin adaptarea ei. S-a format astfel o grupare alcătuită din Paul Iorgovici (1764-1808), *Constantin Diaconovici Loga* (1770-1850), *Dimitrie Țichindeal* (1775-1818) și *Ioan Tomici* (1771-1839). *Paul Iorgovici* și adepții săi militau pentru elaborarea și susținerea unei culturi naționale, precum și în favoarea ameliorării condițiilor de viață ale românilor transilvăneni și bănățeni.

Un alt reprezentant de seamă al iluminismului a fost și Ion Budai Deleanu (1760-1820), care a studiat timp de zece ani la Viena (1777-1787). El era susținătorul curentului iosefist reflectat în principala sa operă *Țiganiada*⁹.

Ideile revoluției franceze s-au răspândit și în principatele Române prin intermediul unor emigranți din Galiția, Boemia, Moravia și Transilvania. În Bucovina, cu deosebire la orașe, s-a format o populație multiethnică, vorbitoare mai cu seamă de limba germană.

Concepțiile inovatoare se regăsesc în petițiile și proiectele de reformă elaborate de unii boieri moldoveni și munteni. Marele boier moldovean Dumitrache Sturdza, spre exemplu, a gândit în jurul anului 1802 o societate „aristo-democraticească”.

Proiectul său avea la bază modelul englezesc pe care îl admira foarte mult. La rândul său, boierul Vasile Mălinescu a fost un apărător consecvent

⁷ David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, ed. I, Cluj, 1948 p. 464 și urm., *Idem, Încă un Supplex Libellus românesc 1804*, Cluj, Editura Dacia, 1976, *passim*.

⁸ E. Turczynski, *op. cit.*, p.78.

⁹ *Ibidem*, p. 90.

al țărănimii, în numele cărora revendica oferirea pășunilor celor mulți, în vederea asigurării traiului zilnic¹⁰.

Un alt proiect al elitei intelectuale moldovenești a fost lansat de Ionică Tăutu (1795-1830), reprezentant de seamă al unei vechi familii boierești. El a elaborat acest document pe când era foarte tânăr, sub influența literaturii iluministe, datorită legăturilor sale cu o serie de cărturari bucovineni. Ionică Tăutu urmărea să impună pe teritoriul Moldovei noi baze juridice. Boierul reformator se pronunța în favoarea înlăturării domniilor fanariote, aceasta fiind o etapă necesară în aplicare ideilor sale. Tăutu avea în vedere formarea și întărirea unei clase mijlocii care să limiteze puterea marii boierimi¹¹. Încă un proiect de inspirație iluministă aparține unui alt boier moldovean, Iordache Rosetti Rosnoveanu, care în anii 1824-1825 a propus o ameliorare economie generală. A avut apoi în vedere: constituirea unei formațiuni militare alcătuită din 5.000 de oameni. Această trupă era necesară în concepția lui după ce și Moldova și-ar fi cucerit independența. Autorul avea în vedere și unele probleme de ordin financiar. El se pronunța în favoarea înlăturării privilegiilor boierești, Rosetti Rosnoveanu era, de asemenea, adeptul înlăturării monopolului turcesc din Principatele Dunărene, asigurarea liberului export al produselor de țară, transformarea Galațiului într-un port liber¹².

Și în Țara Românească ideile iluministe și-au făcut simțită prezența. Aici situația țăranilor era mult mai grea și de aceea evoluția societății s-a dovedit a fi mai spectaculoasă. Numărul proiectelor de reformă a fost mult mai mare. Încă din 1802, Barbu Văcărescu a semnat un memoriu înaintat împăratului Napoleon I. El s-a alăturat lui Tudor Vladimirescu, alături de alți boieri precum Grigore Brâncoveanu sau Gheorghe Ghica – domnitorul Munteniei de mai târziu.

Cel mai consecvent și mai activ susținător al modernizării Țării Românești a fost Naum Râmniceanu (1764-1838), călugăr autodidact care a reușit prin stăruința și o excepțională voință să depășească condițiile simple în care s-a născut. El a scris, în anul 1822, o lucrare intitulată *Tratat important*, unde se pronunța în favoarea limitării puterii domnului. Naum Râmniceanu era influențat de spiritul revoluției franceze, și de aceea a închipuit o reformă a Constituției. Călugărul cărturar se pronunța în favoarea acordării de drepturi egale tuturor cetățeniilor, înlăturarea privilegiilor boierești, convocarea unei „Adunări legislative”¹³.

Barbu Paris Mumuleanu (1794-1836), poet și gânditor, un excelent autodidact, a fost și el sub influența iluminismului. El a criticat modul de

¹⁰ Valeriu Șotropa, *Proiecte de Constituție, programele de reforme și petiție de drepturi din Țările Române*, București, Editura Academiei, 1976, pp. 65 și urm.

¹¹ *Ibidem*, pp. 68-75; Emil Vărtosu, Ionică Tăutu 1795-1830, în *Scrieri social-politice*, București, Editura Științifică, 1790 pp. 34 și urm.

¹² Vlad Georgescu, *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române 1750-1830*, București, Editura Academiei, 1972, p. 33.

¹³ *Ibidem*, p. 40.

viață lipsit de griji al boierimii care practica jocurile de noroc, făcea călătorii în străinătate fără rost. Cu toții urmăreau să obțină de la domn în urma serviciilor aduse importante funcții în stat. Barbu Mumuleanu a fost influențat și de programul Revoluției lui Tudor Vladimirescu din 1821¹⁴.

Printre cei mai „luminați” cărturari ai vremii a fost Eufrosin Poteca (1785-1858). El studiasse la Paris, între anii 1820-1824, dreptul. Între anii 1825-1832 a primit însărcinarea de a supraveghea școlile din București. În capitala Franței, E. Poteca a intrat în contact cu ideile revoluției franceze și se pronunța în favoarea modernizării administrației centrale și locale. S-a dovedit un susținător înfocat al concepțiilor filosofice ale lui Fr. Bacon, dar mai ales ale lui Descartes și J. Th. Heineceius.

Dinicu Golescu, mare boier, pe numele său adevărat Constantin Radulovici-Golescu, a fost unul dintre susținătorii ideilor iluministe, el însuși cunoscându-le îndeaproape prin intermediul mediilor culturale grecești. În numeroasele călătorii prin Europa, Golescu a cunoscut realitățile de aici. În Imperiul Habsburgic a văzut o țărănie liberă atașată activității economice, plină de mândrie și demnitate. În Elveția a fost profund impresionat de sistemul școlar existent pe acele meleaguri. În consecință, a înființat o școală pe domeniul său de la Golești cu scopul de a culturaliza tineretul din mediul rural¹⁵.

Iluminismul a avut un impact important asupra Țărilor Române, deoarece puterea lui de atragere a fost extraordinară. Românii au luat practic modelul grec în care Rigas din Velestin avea un rol primordial. Grecii își creează o rețea mai mare în statele din sud-estul Europei, întrucât desfășurau o intensă activitate comercială în Rusia, Principatele Dunărene, Bulgaria sau Serbia. Din păcate, acest curent nu a determinat realizarea unei unități de acțiune în lupta împotriva Imperiului Otoman. Legăturile între cărturarii iluminiști greci, români, sârbi, bulgari erau modeste. Impactul social am putea spune că a fost mic. Populația încă nu era pregătită. Standardul economic, nivelul de trai erau destul de reduse în Balcani față de Occidentul Europei. Românii nu au dat tonul unei răscoale anti-otomane întrucât secolul fanariot lăsase urme adânci. Armata națională fusese desființată, modernizarea instituțiilor se făcea lent, numărul școlilor era încă redus.

Gândirea politică, care beneficia de acumulările pe plan cultural al generației de la 1821, avea să ducă mai departe standardul pe care îl preluase și pe care îl va purta cu un imens folos pentru procesul de modernizare a societății românești. De altfel revoluția de la 1848 va fi o continuare firească în alte condiții istorice acelei de la 1821.

¹⁴ E. Tureczynski, *op. cit.*, pp. 120-121; Dan Berindei, *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, în „Revista de Istorie”, tom. 33, nr. 5, mai 1980, pp. 823-845.

¹⁵ *Ibidem*.

Bibliografie:

Burke Peter, *Istorie și teorie socială*. Traducere de Cosma Nicolae, București, Editura Humanitas, 1996.

Chaunu Pierre, *Civilizația Europei în epoca luminilor*. Traducere de Irina Mavrodin, București, Editura Meridiane, 1986.

Georgescu Vlad, *Ideile politice și Iluminismul în Principatele Române 1750-1830*, București, Editura Academiei, 1972.

Prodan David, *Supplex Libellus Valachorum*, ed., I, Cluj, 1948.

Sotropa Valeriu, *Proiecte de Constituției, programele de reforme și petițiile de drepturi din Țările Române*, București, Editura Academiei, 1976.

Turczynski Emanuel, *De la iluminism la liberalismul timpuriu*. Traducere de Irina Cristescu București, Editura Fundației Culturale Române, 2000.